

ПРЕГЛЕД

ЛИСТ ЗА НАУКУ И СОЦИЈАЛНИ ЖИВОТ

БР. 3.

САРАЈЕВО, 1. ЈУНА 1910.

ГОД. I

Наш политички морал.

Данас је западна Европа у једном прелазном времену. Старе традиције и нове друштвене потребе нијесу више у хармонији. Форме са садржином је у непрестаној борби. Рефлекс те унутарње борбе одразује се у екзалтираном самопоуздању и безнадежном обесхрабљењу. Друштвена казалица помера се између најрајег индивидуализма и етатизма, између права личности и друштвене праведности. Хегел, чије филозофске идеје у главним цртама, особито у погледу државе одразују идеје социјалистичке, ставља на мјесто права личности државу — за њега држава нема циља да служи чољечанству, него је циљ сама себи. Она нема циља да служи цркви, нити да се нијепа од цркве; на против модерна држава треба да је извор како религиозног, тако и секуларног ауторитета. Једном ријечи не постоје границе за њезин ауторитет ни за њезину одговорност. Наравно такве теорије може да се успостави милитарна или чиста социјалистичка држава. Напротив сљедбеници Дарвина и његове селекционе теорије унијели су у социологију биолошки принцип и прогласили борбу за живот као основу друштвеног напретка, уништење слабијих као добро за одржање и ојачање расе, а међутим државу свели на један обични полицијски орган. Наравно у одређивању ових двају главних и основних идеја, дало би се навести много нијанса. Маркс не може се идентификовати с Хегелом, а ако му је овај духовни отац, нити Спенсер с једним Штирнером и Кропоткином. Поглед на државу њихова је главна тачка, у којој се слажу или разилазе. Тај конфликт девију струја данас је велик и најбољи примјер пружа нам модерна Мексика, гдје се данас одлучује грандиозна битка: између империјалистичке идеје и идеје друштвене праведности. Та борба није се свакако ријешити једнострано, компромисе као свакадашњи начини у животу чољечанства, учиниће своју. Појавом модерне демократије немогуће је државу ставити у пасивни положај, једини циљ све јаснија постаје: да измири право с прикином

onih narodnog dobra. Ali to ne mora značiti, da ličnost
 s tim postojedi jedna čvika državne egzistivne machine. Jer to
 je nemoguće. U svakom društvu biće uvijek elita, koje će imati
 drugu mentalitet, drugu psihologiju od okoline; i radi toga
 nemoguća je, skoro apsurdna nivelaacija razuma i onda, kada se
 i pretpostavi nivelaacija imaња по рецепту социјалистичких
 теоретичара. То трвене или боље рећи некоингуенција личности
 и друштва престављаће увијек базу за развијање друштвено
 Та међусобна борба може да буде само нивелирација, блажа; јер
 удаљеност између друштва и личности неће бити толика, као
 данас. Опредјелити тај међусобни склад и отпор, веома је тешко.
 Тачна граница између та два аутономна тијела, крај свих напора
 старих и нових социолога, остала је неријешена, јер омбрини
 како друштва тако и личности идеалан је. Зато смо присиљени,
 да проучавамо дано друштво, дану личност, без обзира на разма-
 трања и тумачења у апсолутном смислу. Ми се нећемо упуштати
 у разматрање тога новог морала, чије се контуре појављују на
 западу; јер ми смо далеко од Европе; њезини трзаји и пре-
 окрети нама су неразумљиви, загонетни, те читав комплекс за-
 мршених питања свађамо на једноставне и прсте формуле.
 Ми смо изнијели са свим у кратким потезима важност пре-
 лавног времена на западу, да тиме јаче истакнемо заосталост
 нашега друштва и његових представника. Док се у Европи из-
 рађује морал за структуру друштва већег степена, код нас
 патријархални морал са свим својим врлинама, ишчевао је; а
 нови, који се морао израдити промјеном нашег друштвеног и
 политичког живота, није се формисао, шта више на путу је, да
 узме све одлике једног дегенерисаног народа. Узроке томе нашем
 стању не треба тражити у појединцима или појединим стале-
 жима, колико у наглим промјенама, у којима се налазимо. Мени
 овдје није потребно ианосити важност тога психолошког момента.
 када наша домовина прелази из једног несређеног и убитачног
 турског режима под управу аустријску, која је схватила наш
 народ као награду за њезине војничке побједи. Мени изгледа
 много важније истакнути стање наших друштвених класа, које
 је под тридесето-годишњег управљања Аустро-Угарске Монар-
 хије. Наш сељак, на ком се оснива наша држава, остао је у
 славном на истом ступњу културе и економског стања, као и за
 аријасе турскога режима. Аграрно питање, које су све наше
 политичке групе истцпале, као животно и најглавније питање
 српскога народа у Босни и Херцеговини, остало је неријешено
 и по свим новим индицијима остаће тако и на даље. У томе је,
 мислим, сва трагичност нашега положаја. Кмет не може никада

...osvojiti i asimilovati one građanske vrijednosti, koje su avo-
 kodno potrebne za modernu državu i moderno društvo. Ta kmet-
 ovska podrobenost čini ga nesposobnim za usavršavanje iako
 u materijalnom, tako i u duhovnom pogledu. Njegova psihologija
 i njegov mentalitet odgovoraju onim bivšim ljudi ili bescil-
 nima masa. Austrijska uprava, koja se upravljala uvijek prihodi-
 nima a prigodi, nije se starała da proučavanjem narodne duše
 udari zdrave temelje za ligano, ali sigurno narodno napredovanje.
 Anacionalna politika, to je neznano glavno obilježje. I pri-
 rodna je stvar, da kod takvih principa austrijska uprava
 smatrala je podizanjem kulture: uvođenje velikih porava, uno-
 šenje isključivo stranih kapitala u eksploataciju prirodnih
 bogatstava, uvođenje strane birokracije, koja nije ni iz daleka
 uvažavala narodne potrebe; proglašavanje inferiornosti naše rase,
 a poznato je, da je to nakalamljeno vjerovanje u rasu i vrijeđ-
 nost nasleđa po svojoj tendenciji protivno socijalnoj reformi.
 Narod i predstavnici vlade radi takve politike stupili su
 u dva neprijateljska tabora; kojim su glavne odlike bile sa-
 moobrana i napačanje. Takvo stanje stvari skoro je uvijek obil-
 ježje tih amorfnih nenarodnih država. Iz toga sudara jedne
 disciplinirane birokracije i neorganizovanog naroda, proizšla
 je stagnacija našeg javnog života. Seљak izgubio je djeru u
 svoje ideale, obuzeo ga je osjećaj bezizlaznosti. Drugi elementi
 koji su izlazili iz tog glavnog narodnoga slija kao: trgovci,
 intelektualci, prenose na sebe sva ta obilježja seљackog sta-
 lješa, pojačana još više o koloritom neposrednog materijalizma,
 nesolidne konkurencije i osjećanja nemoći prema stranim ele-
 mentima. I danas je došlo dotle, da od tih dešperatnih i
 materijalnom nalupljenih ljudi pronalaze najviše smetnje za
 naš sveukupni nacionalni rad. Izničeta psihologiju tih ljudi
 i tih skupina, mislim, da je zanimљiva stvar. Istina neћemo
 se unaputiti u tančine tih činjenica, nego iznijelimo samo
 konturu.

Nesumnjivo je, da je rezultat našeg nekulturnog stanja:
 rasceļenost u našem javnom životu, dezorganizacija u našem
 radu. Običaji su u našim društvima tiranski i malo ima
 vezanosti za individualno razlikovanje od normalnog tipa,
 shvatanje o općem dobru je usko i sredstva za rad
 izvedena su. U većim društvima pogledi na opće dobro, najzav-
 ernoji su i najtemeljniji; jer učvršćivanom građanskim sloboda
 i dužnosti daje se šire polje radu личности. Civilizacija razli-
 kuje se od nekulturnog stanja ne toliko po uspostavljenom redu,
 koliko po raznovrsnom razvitku, koji je stalni pratilac toga

poretka. Spoznali smo da je napredovanje organizacije, a ovo opet zavisi od dva principa — na prvi pogled suprotna — jedinstva i razlikovanja (diferencijacije). Za primjer dovoljno je navesti, da kod životinja da mogu biti nezavisni jedan od drugoga. Razdijeljene životinje na zgradan način, i možete učiniti od nje dvije, tri ili možda više životinja, koja će biti svaka za se sposobna za nezavisan život. Tu dakle ne postoji organska cjelina i jedinstvo, koja neke usko organizam i njegove dijelove. Tog osjećaja cjeline kod nas upravo ne postoji. Svako okružje, svaki kotar, pa i svaka porodica, živi napose, zasebnim životom, bez jačeg dodira sa drugim dijelovima naše domovine. Sav njihov rad, svi njihova politička odrazuju slabosti kao: kratkovidnost, beznamjernost i vitioha. Njihova se politička sastoji u borbi protiv личности, ustanovljenih „veličina“, formisane „stranke“ predstavljaju mrižnja dvaju ili više личности, jedne ili više porodica. Izvor tih „političkih“ mrižnja vešinom se slađa na materijalne interese, zaokupene u zvučne patriotske fraze, ili neku sturiju mrižnju uvređenih i poniženih. I prirodna je stvar, da po takim motivima ne može biti govora o nekim mislenim i principima, nego o osječajima. Na taj način ta naša politička postaje ona starih žena: uzaajamnog odgovaranja i križanja. Pošto su ti afektivni osječaji prolazni, to nam politički kaleidoskop pokazuje veoma brzu promjenu uglednih i uplivnih ljudi. U tim borbama vidimo rijetko nekih moralnih dobuda i načela. To je svakako rezultat toga, što mi ni kad sami sebe ne posmatramo, mi se posmatramo u drugim; naše dobro i nije u nama, nego izvan nas, mi nalazimo jedino zadovoljstvo u tome, da budemo vjerna prefekcija našega spolnoga društva, koje ne stoji baš na visokom stepnju. Naša sreća ne sastoji se u težnji za harmonijom naše intelektualne i moralne snage, nego u nesolidnom stepanju i zadobijanju jedne popularnosti. Jednom riječi o našem ponosu i o našem patriotizmu tražimo svjedočbu od drugih ljudi. To svakako pokazuje rudimentarnost moralne svijesti i intelektualne snage. Takvo stanje duše naravno ne može proizvesti u našem javnom životu svijetle karaktere, koji bi bili regulatori u politici i u nacionalnom radu. Neiskrenost naših osjećaja i nestalnost naših uvjerenja smetaju svakoj akciji za opšte dobro i opšti napredak. To slabo osjećanje cjeline i jedinstva odrazuje se u ambicijama i pretencijama naših ljudi, koji hoće da upravljaју javnim stvarima. Mala ograničena društva, kao

тежа друштвених класа и њихово јачање, као нужна потреба за народну самозбрану и народно напредовање, нама су несхватљиви појмови. Одатле одаратно експлоатисање слабијих од стране јачих, одатле ниско морално схватање поштења у пословним везама са сељацима и занатлијама. Ради тога код нас је веома тешко продрети с акцијом, којој је у циљу цјелокупни интереси нашега народа, јер не могу се наћи људи, који ће се предано заузети за извршавање постављеног нацрта.

Док је тако стање у међусобним односима, дотле у погледу службених власти, одајемо једну велику слабост, која може да буде од предсудног значаја у нашој даљој борби. Та слабост је наша сервилност. Она истина није производ једне године или једне деценије, него стољећа: турскога режима, који се ослањао на свима принципима, осим оних друштвене праведности и у последње вријеме аустријске окупације, која се дала заварати идејама, које изгледају само на први поглед оправдане. Те идеје нијесу ништа друго него одраз неомакјавелизма, чији је највећи проповједник био Бисмарк и његова усрјешна политика. Провађање државне власти и ауторитета, са жељезном руком а без обзира на праве интересе народа, база је тога принципа. Така политика обично показује у почетку успјех али касније постаје узроком народнога незадовољства. Јер народи се данас не освајају, него се придобивају. Главна карактеристика сервилности, коју произвађа горе наведена политика, састоји се у двијема сасвим противним душевним стањима: лажне и роиске послушности и ребелности у критичним часовима. И баш за то је у интересу једне државе, да ту сервилност сама не помаже, него да је сузбија, те да задовољавањем истинских потреба народних задобије његову љубав. С погледом на политику, та мана не даје никада довољно снаге политичарима, да постану регулатори јавнога мишљења. Јер народни осјећаји осцилирају између скрајњег радикализма и снисходљивости, те према томе политичар постаје изражај тих осјећаја и одатле разна пренеражења и много пута несхватљиви преокрети.

Дакле, како се види, сервилност лоша је како по државу, тако исто и за политички живот. Док се у представницима државе пробудује непоштерење сирам народу, дотле у исто вријеме она слаби народну снагу, даје јој облике, које никако не могу служити политичарима као један јак ослонац. Та се велика мана не може лако искорјенити, за то је потребан културни и морални препород. Без тога немогуће је замислити икакав рад. Карлајл, велики енглески писац, вели у једној анимозној, али пуној мисли књизи: „Браћо, ми морамо, ако је могуће, да оживимо душу и

svijest u nama; da zamjenimo naš dilentanizam s diskretnošću, naša prva srca od kamena sa živim srcem od mesa. I tada ćemo razlikovati ne jednu stvar, nego u jasnijoj i ozbiljnijoj formi, cijeli bezgraničan red stvari, koje treba savršiti. Učini prvu od ovih, učini je; druga će postati odmah jasnija, jana, druga, treća hiljadita postaje za nas moguća". Svi socijalni i politički problemi na kraju krajeva osnivaju se na etičkim principima. Prema jačini i dubini tih principa rješavaju se proporcionalno socijalna i politička pitanja. Mi nesumnjivo s te strane veoma slabo stojimo. Za to i nijesmo sposobni danas za velike borbe. One bi откриle samo našu slabost. Grikase bile bi glavne karakteristike u toj borbi. A borba i život nijesu grimase, nego ozbiljna fakta. Prema našoj moralnoj snazi treba da odmjeravamo naš politički rad. A pošto je ta snaga veoma mala, i naša politička borba treba da se ograniči na najpotrebnije, najnužnije. Međutim naš glavni rad mora se kreće u podizanju svijesti u najširim masama, a svijet će se najbolje udignuti prosvjeđivanjem narodnim, i ekonomskim podizanjem. Galama ili s jedne strane ne smije da nas bujni, da nas sveđe sa staze tresenoga i mirnoga rada. Politička fraza, karakteristika kasnijega radikalizma, treba da prestane, jer samo na taj način možemo se emancipovati od mana, kojih je puno. Unutarne pribirane daće nam životnog sadržaja, bez koga smo toliko vremena živili. S tim stičanjem sadržaja nestaje postepeno i mana, u kojima se topimo, koji nam ne daju, da voračamo naprijed: jednom riječju postaćemo jedan realan narod, koji ima svoj *raison d'être* opstanka.

Risto Radulović.